

získal informace o (zahraničním) patronátu v rámci vybraných organizací v sektorech ochrany životního prostředí, lidských práv a práv žen. Většina z 22 semistrukturovaných interview byla provedena na jaře a v létě 2006 s představiteli vybraných organizací v České republice a v Bruselu.⁹ S výjimkou místních feministických skupin jsem všechny informanty vybíral a rozhovory s nimi vedl sám.¹⁰ Tyto informanty jsem vybíral podle jejich formálního postavení v daných organizacích; obvykle jsem tedy prováděl rozhovor s jejich vedoucími představiteli. Pokud nebylo možné získat pozitivní reakci od vedoucího činitele organizace, snažil jsem se vyhledat alternativní kontakt (viz seznam rozhovorů). Informace o anarchitech jsem obdržel především na základě e-mailové komunikace s klíčovým informantem z tohoto hnutí. Ten mi také pomohl prostřednictvím e-mailu rozšířit krátký dotazník mezi aktivisty, kteří se podíleli na pražských událostech v září 2000, jež jsou rovněž předmětem mé analýzy. Za druhé, v druhé části jsem využil veřejně dostupné informace (vládní dokumenty, dokumenty týkající se jednotlivých organizací sociálních hnutí, sekundární zdroje). Za třetí, některé oficiální dokumenty a zprávy jsem si vyžádal od vládních úřadů i od nestátních organizací. Za čtvrté, i ve druhé části, v níž prezentuji vysvětlení transakčního aktivismu v České republice, jsem využil údaje ze zpráv ČTK.

⁹ Cílem metody interview s klíčovými informanty je „položít otázky několika informantům, kteří se nacházejí ve vhodném postavení... a získat tak informace, které by strukturovanější metody sběru a zpracování dat odhalily jen stěží nebo s velkými nároky na čas...“ (Blee a Taylor, 2002: 105).

¹⁰ Autor měl k dispozici přepisy rozhovorů, které s místními feministickými skupinami vedla K. Vráblíková. Také tyto rozhovory se prováděly na jaře 2006.

KAPITOLA 3

DEFINICE A TYPOLOGIE POLITICKÉHO AKTIVISMU

O stavu organizovaného politického a sociálního aktivismu ve střední a východní Evropě (dále SVE) pojednávají dva typy literatury (přehled viz v Petrova a Tarrow, 2007). Každý z nich porovnává aktivismus a občanskou společnost jinak. První typ zahrnuje studie zaměřené na individuální participaci. Tyto studie, které za hlavní indikátor síly občanské společnosti pokládají organizované členství, shodně zjišťují, že hodnoty tohoto indikátoru jsou v SVE nízké. V souladu s tím docházejí ke svému hlavnímu závěru: protože úroveň organizovaného členství v zemích SVE je nízká, občanské společnosti jsou tam slabé. Například Marc Howard (2003: 69) na základě World Values Survey (1995–1997) dokládá, že v průměru je občan postkomunistických zemí členem menšího počtu dobrovolných organizací než občan starších demokracií a postautoritářských zemí.¹¹ Zatímco ve starších demokraciích je tento průměr 2,39 a v postautoritářských zemích 1,89, postkomunistické země za nimi zaostávají s hodnotou jen 0,91. Výsledky ukazují stejným směrem, i když Howard srovnává tyto tři skupiny zemí podle různých typů organizací. Jedinou výjimkou jsou *odborníky*. Země SVE vykazují vyšší úroveň odborové organizovanosti než postautoritářské země. Zvláště nízké úrovně členství lze pozorovat u politicky orientovaných organizací, jako jsou politické strany a environmentální skupiny a u církevních, vzdělávacích, kulturních a uměleckých organizací (tamtéž: 65–67).

¹¹ V Howardově studii (2003: 58–59) zahrnuje skupina starších demokracií Austrálii, Finsko, Japonsko, Norsko, Švédsko, Švýcarsko, USA a Západní Německo. V kategorii postautoritářských zemí jsou Argentina, Bangladéš, Brazílie, Chile, Filipíny, Jižní Afrika, Jižní Korea, Španělsko, Uruguay a Venezuela. Vzorek postkomunistických zemí se skládá z České republiky, Estonska, Litvy, Lotyšska, Maďarska, Makedonie, Rumunska, Ruska, Slovenska, Slovinska, Ukrajiny a Východního Německa.

Druhý typ literatury o politickém aktivismu v SVE, který přesouvá svou pozornost od individuální k organizační úrovni, závěry literatury prvního typu zpochybňuje a ve stejné skupině zemí dokládá existenci rozvinuté infrastruktury advokačních organizací. Ačkoli tyto studie nepopírají fakta uváděná badateli, kteří zkoumají individuální úroveň, chtějí poskytnout úplnější obraz politického aktivismu v zemích SVE. Pro celý tento region dokládají působivý nárůst počtu různých nevládních organizací (NGO). Ukazuje se tak, že zde sice ve sféře politického aktivismu po roce 1989 nedošlo k velké mobilizaci na individuální úrovni, ale přesto nastal skutečně velký rozvoj na úrovni organizační. Dostupná data dokazují, že některé ze zdejších organizací vyzrály do podoby efektivních advokačních skupin, které jsou schopny ovlivňovat rozhodovací procesy na státní i regionální úrovni a v některých případech dokonce i na úrovni transnacionální (Toepler a Salamon, 2003; Císař 2004; Petrova a Tarrow, 2007).

Dosud nejkompexnější hodnocení středoevropských NGO, pokud jde o jejich advokační kapacitu, nabízejí na základě studií Agentury USA pro mezinárodní rozvoj (USAID) Petrova a Tarrow (2007). Využívají při tom Index udržitelnosti USAID, který měří sedm dimenzí sektoru nevládních organizací: právní prostředí, organizační schopnost, finanční životaschopnost, advokační kapacita, poskytování služeb, infrastrukturu NGO a obraz v očích veřejnosti. Obecně vzato, advokační dimenze, která nás zde zajímá, odráží „dosažené výsledky NGO při ovlivňování veřejné politiky“. Analyzuje přítomnost advokačních organizací „v různých sektorech a na různých úrovních vlády“ a hodnotí, „v jaké míře se kolem určité problematiky utvářely koalice NGO... a zda NGO monitorují stranické platformy a výkonnost vlády“ (USAID, 2005a). Index má sedmibodovou škálu, v níž 7 znamená nejvyšší úroveň rozvoje sektoru nevládních organizací a 1 odpovídá velmi rozvinutému sektoru. Petrova a Tarrow shrnují zjištění USAID pro nové východoevropské členské země EU v tabulce 1.

Země, které se v advokační dimenzi pohybují v pásmu 1 až 3, pokládá USAID v tomto ohledu za konsolidované (viz USAID, 2006). Jak můžeme vidět, nevládní organizace v téměř všech zemích zahrnutých v tabulce dosáhly značné advokační kapacity. Ačkoli mezi jednotlivými státy existují určité rozdíly, většina středoevropských a východoevropských zemí, včetně České republiky, dosáhla

konsolidace advokační schopnosti místních skupin.¹² Tyto organizace sice nemají schopnost mobilizovat jednotlivce, tj. zapojit je do „participačního aktivismu“, nicméně z hlediska „transakčního aktivismu“ si vedou mnohem lépe. *Transakční aktivismus* znamená „spojení – trvalá i dočasná – mezi organizovanými nestátními aktéry a mezi nimi a politickými stranami, držiteli moci a jinými institucemi“ (Petrova a Tarrow, 2007: 79).

Tabulka 1: Advokační kapacita organizací občanské společnosti ve východní Evropě

země	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Bulharsko	2,8	3,0	3,0	3,0	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4
Česká republika	–	–	2,0	1,8	1,8	2,0	2,2	2,2	2,4
Estonsko	–	–	2,0	1,8	2,1	2,0	2,0	2,0	1,9
Litva	2,0	1,5	2,0	2,0	1,8	1,6	2,0	1,9	2,0
Lotyšsko	4,0	–	3,0	2,2	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Maďarsko	1,0	1,5	2,0	3,5	3,5	3,3	3,3	3,2	3,2
Polsko	2,0	2,5	3,0	2,0	2,2	2,2	1,9	1,8	1,8
Rumunsko	3,5	4,0	3,5	4,5	4,0	3,8	3,6	3,4	3,4
Slovensko	2,0	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	2,2	2,3	2,4
Slovinsko	–	–	–	–	–	3,0	3,8	4,0	4,0

Zdroj: Petrova a Tarrow, 2007: 85; výsledky pro roky 2005 a 2006 dodal autor podle USAID, 2005b, 2006.

Údaje, z nichž vycházeli badatelé individuální participace, tedy sice vypovídají o omezené mobilizační schopnosti těchto organizací, ale neříkají nic o jiných aspektech aktivismu. Jinými slovy řečeno, fakt, že středoevropské organizace vykazují nízké úrovně organizovaného členství, ještě nutně neznamená absenci jakéhokoli aktivismu. Právě naopak, pokud se neomezujeme jen na aktivismus v jeho participačním aspektu, můžeme „ve střední a východní Evropě vidět bohatší obrázek občanských skupin a jejich transakcí sestávajících z vytváření koalic za účelem řešení jednotlivých problémů, budování sítí a vyjednávání s elitami...“ (tamtéž: 80).

¹² Rozdíly v advokační schopnosti mezi jednotlivými zeměmi nás v této studii nezajímají.

Pojem transakčního aktivismu byl navržen s cílem zachytit specifický charakter politické mobilizace v regionu SVE. Petrova a Tarrow kladli důraz na to, že ačkoli v zemích SVE není velký počet jednotlivců zapojených do politické participace, po pádu komunismu se v tomto regionu vytvořila vrstva relativně úspěšných advokačních organizací. Stručně řečeno, i když tu neexistuje velká participace na mikroúrovni, hodně se toho děje na mezoúrovni. Koncepce transakčního aktivismu tak zachycuje politický aktivismus advokačních organizací a profesionálních aktivistů, kteří v nich pracují. Koncepce umožňuje postihnout relativně bohaté politické interakce mezi rozmanitými aktéry občanské společnosti, přestože tito aktéři postrádají schopnost mobilizovat větší počet lidí.

Ve skutečnosti má využití konceptu transakčního aktivismu větší teoretické implikace, než předpokládali Petrova a Tarrow. Tento pojem nejen umožňuje přehodnotit stav politického aktivismu v postkomunistických zemích, ale podněcuje i širší teoretické inovace ve studiu sociálních hnutí. Dichotomie participační a transakční formy politického aktivismu vlastně rozlišuje mezi dvěma formami toho, co aktivismus může dokázat. Zatímco participační aktivismus odkazuje na schopnost aktivistů *mobilizovat* jednotlivce, tj. přivést je k participaci, transakční aktivismus zachycuje jejich schopnost vstupovat do *transakcí* s jinými nestátními aktéry i s reprezentanty oficiálních politických institucí. Rozlišení mezi těmito dvěma kapacitami nám umožňuje pozorovat transakční formu aktivismu, která se nezakládá na participaci; jinými slovy řečeno, formu aktivismu, která vykazuje nízkou schopnost mobilizace.

Transakční aktivismus se vymyká definici sociálních hnutí, které stavějí na faktické schopnosti sociálních hnutí mobilizovat jednotlivce. Podle Charlese Tillyho (2004: 4–5) vznikají sociální hnutí syntézou tří složek: trvalých kampaní proti autoritám, konkrétních forem jednání a sdružování (repertoáru) a veřejné sebe prezentace. V tomto pojetí je sebe prezentace sociálního hnutí na veřejnosti založena na jeho schopnosti mobilizovat jednotlivce. Řečeno konkrétněji, podle této definice (Tilly a Tarrow, 2007) sociální hnutí dávají veřejně najevo svou:

„• *Důstojnost*: střízlivé vystupování; upravený zevnějšek a oblečení; přítomnost duchovních a jiných hodnostářů, matek s dětmi,

nebo naopak známek bojovnosti, jako jsou armádní uniformy nebo nástroje řemesla.

- *Jednota*: připnuté odznaky, stužky do vlasů, transparenty nebo kostýmy; pochodování v řadách; zpěv a skandování; symboly solidarity, jako je například určitá barva.
- *Počet*: zjišťování počtu přítomných; podpisy peticí; poselství od členů (constituents); zaplněné ulice.
- *Oddanost*: vzdorování špatnému počasí; viditelná účast starých a postižených lidí; odpor vůči represí; okázalé oběti; sbírky a/nebo dary.“ (str. 120)

Výše citovaná definice spojuje aktivismus s participací a sociálními hnutími s určitou formou aktivismu, tj. s participačním aktivismem. Koncept transakčního aktivismu však umožňuje aktivismus a participaci rozpojit a chápat je jako dva analyticky oddělené pojmy. Zatímco *aktivismus* odkazuje k tomu, co dělají aktivisté a jejich organizace, *participace* postihuje to, co dělají obyčejní občané. Podle této studie jsou aktivisté jednotlivci, kteří věnují podstatnou část svého času nebo jiných zdrojů politickým, avšak zároveň přímo s volbami nespojeným aktivitám v rámci nějaké skupiny, platformy nebo organizace. Politický aktivismus je tak v pojetí této knihy chápán jako úsilí zaměřené na ovlivňování politických výstupů jinou cestou než skrze účast v jakémkoli typu voleb. Aby se dali kvalifikovat jako aktivisté, nemusejí být jednotlivci za své úsilí placeni. Ostatní lidé, tj. běžní občané, aktivisty nejsou – politiky se mohou, ale nemusejí účastnit. Také v současném výzkumu politické participace se za participaci pokládá „jednání řadových občanů“ (viz Verba et al., 1995: 39; Teorell et al., 2007: 336).

Uplatníme-li tyto konceptuální nástroje, dostaneme tři logicky možné kombinace aktivismu a participace, které lze popsat následovně:

1. *aktivismus s participací*: tato kombinace charakterizuje modus aktivismu, kterému budeme říkat „(starý) participační aktivismus“;
2. *aktivismus bez participace* (nebo s omezenou participací): ten definuje dva mody aktivismu, zde označené jako „(nový) transakční aktivismus“ a „(nový) radikální aktivismus“;
3. *participace bez aktivismu*: odkazuje k dvěma modům aktivismu, totiž k „občanské sebeorganizaci“ a k „masové mobilizaci“.

Tyto tři kombinace představují původní východisko typologie aktivismu, která bude rozvedena níže (viz tabulku 2).¹³ Zatímco podle Tillyho definice lze charakterizovat jako sociální hnutí pouze první kombinaci, jiné definice umožňují do této kategorie zahrnout jak první, tak i druhou kombinaci. Podle D. della Porta a M. Dianio jsou sociální hnutí „1) neformálními sítěmi, které se zakládají na 2) sdílených přesvědčeních a solidaritě a které mobilizují v 3) konfliktních otázkách prostřednictvím 4) častého využívání různých forem protestu“ (della Porta a Dianio, 1999: 16). V této definici není žádný odkaz k počtu mobilizovaných jednotlivců; zahrnuje jak participační („starý“), tak neparticipační („nový“ transakční a radikální) modus aktivismu.

Předefinováním původních dvou typů aktivismu, s nimiž přišli Petrova a Tarrow, jako *dimenzí* participace a transakce, dostaneme čtyři možné typy. Než přistoupíme k jejich další specifikaci, musíme předefinovat a operacionalizovat původní dva pojmy:

1. Zatímco Petrova a Tarrow (2007: 79) chápou participační aktivismus jako „potenciální a skutečnou míru individuální a skupinové participace v občanském životě, aktivitách zájmových skupin, hlasování a volbách“, v kontextu této studie odkazuje participační dimenze k schopnosti politických aktivistů mobilizovat jednotlivce vně volebního procesu. Zachycuje schopnost aktivistů zapojit občany do kolektivního jednání, tj. přimět je k účasti v politice. Tato dimenze tedy zachycuje faktickou mobilizační schopnost aktivistů a jejich organizací, a proto ji lze operacionalizovat jako (1) *počet organizovaných členů* a (2) *počet účastníků* při protestních událostech.
2. Transakční dimenze charakterizuje schopnost aktivistů a jejich organizací zapojovat se do „transakčního aktivismu“ (definici viz výše), tj. vytvářet sítě, kooperovat a komunikovat s jinými aktivisty, organizacemi a veřejnými institucemi a vznášet požadavky na úkor zájmů někoho jiného. Transakční schopnost lze tedy operacionalizovat jako 1) *kontinuitu organizační existence*,

¹³ V této typologii je aktivismus chápán z hlediska své transakční, tj. advokační kapacity, kdežto participace se zde interpretuje jako mobilizační schopnost aktivistů. Participace a mobilizace představují dvě strany stejné mince: mobilizační kapacita znamená schopnost aktivistů přimět jednotlivce, aby skutečně participovali.

tence, 2) *počet organizovaných událostí*, 3) *schopnost kooperovat s jinými organizacemi sociálních hnutí* a 4) *začlenění do politického procesu*.¹⁴

Oproti původní definici dvou typů aktivismu v práci Petrové a Tarrowa navrhuji, aby se pojímaly jako dvě dimenze nové typologie politického aktivismu. Umožňují tak rozlišovat mezi mobilizační a advokační schopností aktivismu. Pokud je chápeme jako dichotomické proměnné, jejich usouvstažněním získáme čtyři kombinace, z nichž každá popisuje určitý typ politického aktivismu (viz tabulku 2). Dva typy jsou charakterizovány relativně dobře rozvinutou transakční kapacitou, tj. zakládají se na efektivních organizacích. *Horní levý kvadrant* představuje kombinaci vysoké transakční a vysoké mobilizační schopnosti, která je typická pro „staré“ organizace, jako jsou odbory. Tyto organizace jsou ve srovnání s jinými typy budovány na široké členské základně a mají schopnost kooperovat, vytvářet sítě a komunikovat se svými protějšky. Politický systém je uznává za legitimního partnera. *Horní pravý kvadrant* definuje vysoká transakční schopnost v kombinaci s nízkou schopností mobilizace. Těmito charakteristikami

¹⁴ K. Fitzgeraldová a D. Rogersová (2000) tvrdí, že tím, co zde nazýváme transakční schopností, nelze poměřovat „úspěšnost“ organizací radikálních sociálních hnutí. Radikálové totiž záměrně odmítají budovat stabilní organizační strukturu, mobilizovat velké finanční zdroje a vstupovat do politického procesu. Radikální organizace proto není možné posuzovat na základě ukazatelů, které byly vyvinuty pro organizace „reformně orientovaných“ sociálních hnutí. Musíme je posuzovat z jejich vlastního hlediska. Podle tohoto názoru nemá smysl hodnotit radikály na základě indikátorů, které sami neakceptují. Fitzgeraldová a Rogersová tvrdí: „Pokud použijeme pro analýzu organizací radikálních sociálních hnutí prostředky teorie mobilizace zdrojů [jak by se mohlo zdát, že činí tato studie], výsledky analýzy budou minimalizovat jejich úspěšnost a zdůrazňovat nedostatek zdrojů jako příčinu jejich „selhání“ (tamtéž: 575). Přestože je tato kritická argumentace obecně platná a rozdíly mezi radikály a reformisty si později ukážeme i v naší studii, netýká se zde uvedeného souboru indikátorů, který má měřit nejen transakční, ale také mobilizační kapacitu. Jinými slovy řečeno, tento soubor indikátorů nepodřizuje radikály jednostranné metodě hodnocení, která je jim naprosto cizí, ale obsahuje cíle, které samotní radikálové pokládají za žádoucí sledovat. Jak uvádějí Fitzgeraldová a Rogersová (tamtéž: 580), radikálové „se při sledování svých cílů spoléhají na masové akce a organizaci grassroots“.

se vyznačuje nový transakční aktivismus, jak ho původně popsali Petrova a Tarrow.

Další dva typy charakterizuje absence organizací a skupin. Řadoví občané se mohou mobilizovat i bez formálních organizací a profesionálních aktivistů. Příkladů neformálních nebo *ad hoc* vytvořených občanských skupin, které vznikají kvůli nějakému konkrétnímu problému, je celá řada: epizodické masové mobilizace, místní sousedská sdružení, skupiny sebeobrany a komunitní aktivismus. Tyto „sebemobilizace“ probíhají, aniž by je organizovali „kandidáti, strany, aktivisté a skupiny“ (Rosenstone a Hansen, 2003: 25). V některých případech se později objevují profesionální aktivisté, aby pomohli organizovat protestní aktivity či je přizpůsobili svým vlastním záměrům. *Dolní levý kvadrant* charakterizuje vysoká schopnost mobilizace spolu s nízkou transakční schopností. Protestní události tohoto typu mohou získat na nějakou dobu velkou veřejnou podporu, ale nepřetrvávají v čase a jejich mobilizační úspěch se neodráží v nějaké formě trvalé organizace. *Dolní pravý kvadrant* představuje kombinaci nízké schopnosti mobilizace a nízké transakční schopnosti. Tento typ zahrnuje dva mody aktivismu – občanskou sebeorganizaci a radikální aktivismus. Občanská sebeorganizace nemobilizuje velký počet jednotlivců a podobně jako masová mobilizace nepřetrvává v čase v organizované podobě. Radikální aktivismus se sice zakládá na aktivní angažovanosti horlivých aktivistů a na existenci organizačních platforem, není však schopen mobilizovat široké řady stoupenců, ani není schopen nebo odmítá jít cestou institucionalizace, tzn. cestou budování organizační kapacity, která je přitom předpokladem vysoké advokační schopnosti.

Tabulka 2: Typologie aktivismu

		mobilizační kapacita	
		vysoká	nízká
transakční kapacita	vysoká	starý participační aktivismus	nový transakční aktivismus
	nízká	epizodická masová mobilizace	nový radikální aktivismus; občanská sebeorganizace

Ve čtyřech kvadrantech této teoretické typologie je umístěno pět *modů aktivismu*, tj. starý participační aktivismus, nový transakční aktivismus, nový radikální aktivismus, občanská sebeorganizace a epizodická masová mobilizace. Mody aktivismu zachycují pět různých souborů *vlastností aktérů* (viz také další kapitolu). Jinými slovy řečeno, představují pět *souborů v realitě se opakujícími rysů* politického aktivismu:

1. *Starý participační aktivismus* se zakládá na členských organizacích. Tyto organizace se těší poměrně dobrému přístupu k politickému systému a jsou schopny spolupracovat s jinými kolektivními aktéry. Neuchylují se k mobilizaci občanů příliš často. Když ale mobilizují, jsou schopny přivést do ulic vysoký počet stoupenců. Veřejná sebeprezentace se v tomto modu zakládá na „málo událostech a mnoha účastnících“.
2. *Nový transakční aktivismus* se zakládá na malých advokačních organizacích. Otevřenost politického systému vůči požadavkům transakčních aktivistů se v čase a podle tématické oblasti mění. Totéž platí o schopnosti těchto skupin tvořit sítě a kooperovat s jinými politickými aktéry. Ačkoli organizace v tomto modu poměrně často mobilizují, nejsou schopny demonstrovat podporu vysokého počtu stoupenců. Sebeprezentace v tomto modu je založena na „mnoha událostech a málo účastnících“.
3. *Nový radikální aktivismus* se zakládá převážně, i když ne výlučně, na velmi volných organizačních platformách a jednotlivých aktivistech, kteří nemusejí být členy žádné konkrétní skupiny. Pokud jde o jejich požadavky, radikální aktivisté čelí naprosto uzavřenému politickému systému. Podobně omezená je i jejich schopnost vytvářet sítě a spolupracovat. Mobilizují častěji než staří aktivisté, ale mnohem méně často než jejich transakční kolegové. Častěji než jiní aktivisté využívají radikální a násilné strategie. Sebeprezentace v tomto modu je tedy založena na „malém počtu účastníků a militantních strategiích“.
4. *Občanská sebeorganizace* se zakládá na „individuálním“ organizačním úsilí, což znamená, že protest v této kategorii nepodporuje žádná formální organizace nebo neformální skupina. Z hlediska otevřenosti politického systému se sebeorganizace pravděpodobně nacházejí v podobné situaci jako transakční aktivisté. Možnosti přístupu jsou pro ně proměnlivé. Pravděpodobně

ČTYŘI MODY POLITICKÉHO AKTIVISMU V ČESKÉ REPUBLICE

stejně je to i s jejich schopností vytvářet sítě a spolupracovat. Sebeorganizace se na veřejnosti prezentují „*mnoha událostmi, neexistencí organizací a malým počtem účastníků*“.

5. *Epizodická masová mobilizace* je založena na krátkodobých událostech, při nichž se veřejnosti předvádí vysoký počet účastníků. Formální organizace ani profesionální aktivisté nehrají v těchto událostech zpočátku klíčovou roli a ani z těchto událostí samotných nevyrůstá nějaká nová organizační infrastruktura. Participanti se demobilizují stejně rychle, jako se mobilizovali. Masové mobilizace se prezentují na základě „*mnoha účastníků a žádných organizací*“.

Jaký vzorec politického aktivismu se rozvinul v České republice po roce 1993? V této kapitole představím výsledky analýzy protestních událostí. Zaměřím se přitom na nejdůležitější charakteristiky kolektivního jednání: jeho četnost, umístění, počet účastníků, repertoár jednání, cíle a požadavky (viz také Ekiert a Kubik, 2001: 116–139). Analýza poskytne informace o několika *indikátorech mobilizační a transakční schopnosti*. Pokud jde o první z nich, analýza uvádí údaje o počtu účastníků, které budou doplněny dalšími daty o členství v organizacích. Co se týče druhé, přináší analýza informace o počtu událostí organizovaných různými aktivistickými organizacemi.

Analýza protestních událostí, k nimž došlo v České republice po roce 1993, identifikovala čtyři z pěti výše uvedených modů. Epizodická masová mobilizace se zde v tomto období jako samostatný modus aktivismu neprojevila. I přesto, že se tento *typ* událostí vyskytoval (např. kampaň „Děkujeme, odejděte!“), skutečných událostí, které by do této kategorie mohly spadat, bylo příliš málo na to, abychom mohli hovořit o samostatném aktivistickém *modu*. Čtyři mody, tj. starý participační aktivismus, nový transakční aktivismus, nový radikální aktivismus a sebeorganizace, vznikly sloučením původních 38 hodnot proměnné „aktér“ (viz kódovací tabulku v příloze I) do čtyř kategorií. Nejprve jsem vytvořil deset skupin, které zahrnovaly podobné aktéry: „občanské sebeorganizace“, „politické strany“, „odborové svazy, zaměstnanecké a zemědělské organizace“, „environmentální organizace“, „jiné nové organizace“, „radikální levicové organizace“, „náboženské organizace“, „nacionalistické a radikální pravicové organizace“, „jiné“ a iniciativu „Děkujeme, odejděte!“.¹⁵ Následně

¹⁵ Při slučování původních hodnot jsem byl na jedné straně veden teorií sociálních hnutí, která odlišuje „stará“, „nová“ a „radikální“ hnutí od neorganizovaných událostí kolektivního jednání, na straně druhé jsem přihlížel ke

bylo těchto deset skupin sloučeno do pěti kategorií: čtyři z nich reprezentují mody aktivismu (starý participační, nový transakční, nový radikální a sebeorganizaci), jak se rozvinuly v České republice, poslední pátá představuje reziduální kategorii.¹⁶

svému katalogu protestních událostí. Zavedení modu „občanská sebeorganizace“, který zahrnuje spontánní události, k nimž došlo bez pomoci jakéhokoli organizátora, a případy sebeorganizace občanů, jako je ustavení petičního výboru bez pomoci ze strany nějaké organizace, si díky vysoké frekvenci těchto událostí vynutila sama data. V kategorii „politické strany“ se nacházejí politické strany, které, i když nebyly předmětem vlastní analýzy, byly přesto kódovány: Česká strana sociálně demokratická (ČSSD), Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM), Občanská demokratická strana (ODS), Strana zelených (SZ), Křesťansko-demokratická unie – Československá strana lidová (KDU–ČSL), Občanská demokratická aliance (ODA), Unie svobody (US) a jiné politické strany. Kategorie „odborové svazy, zaměstnanecké a zemědělské organizace“ obsahuje profesní sdružení, odborové svazy a organizace, zemědělské skupiny a organizace a zaměstnance, tj. stručně řečeno „stará“ hnutí či aktéry reprezentující sociálněekonomické zájmy. V kategorii „environmentální organizace“ jsou environmentální skupiny a organizace (včetně skupin bojujících za práva zvířat). Environmentalisté tvoří v katalogu výrazně nejpočetnější skupinu tzv. „nových“ sociálních hnutí; ostatní aktéry stejného typu zahrnuje kategorie „jiné nové organizace“, která pokrývá feministické skupiny a organizace bojující za práva žen, lidskoprávní skupiny a organizace, skupiny a organizace obhajující práva etnických menšin, postižených lidí, gayů a leseb a mírové skupiny a organizace. Kategorie „radikální levicové organizace“ zahrnuje anarchisty, antiglobalizační skupiny a organizace, trockistické a komunistické skupiny a organizace, skupiny a organizace radikální levice obecně a humanistické skupiny a organizace. Kategorii „náboženské organizace“ tvoří náboženské skupiny a organizace a církve. Kategorii „nacionalistické a radikální pravicové organizace“ tvoří nacionalistické skupiny a organizace, skinheadi a skupiny a organizace radikální pravice obecně. V kategorii „jiné“ lze nalézt skupiny a organizace poskytující sociální služby, kulturní, volnočasové a sportovní skupiny a organizace, rozvojové skupiny a organizace, nevládní organizace obecně, zahraniční skupiny a organizace a jiné. Nová proměnná byla vytvořena rekódováním vstupní proměnné „aktér 1“. Původně jsem kódoval vícečetné organizátory, pokud byla událost organizována více organizátory různého typu. V důsledku toho, že na jednu událost se nikdy neobjevily více než dva typy organizátorů, v katalogu k nim odkazují dvě proměnné („aktér 1“ a „aktér 2“). Vzhledem k tomu, že 97,5% případů vykazovalo v proměnné „aktér 2“ nulovou hodnotu, tuto proměnnou jsem do další analýzy nezahrnul.

¹⁶ Modus „občanská sebeorganizace“ zahrnuje vedle „občanské sebeorganizace“ i iniciativu „Děkujeme, odejděte!“. I když byla tato iniciativa příkladem

Tyto čtyři odlišné mody politického aktivismu představují čtyři zvláštní způsoby politické mobilizace v České republice po roce 1993. Představují čtyři zvláštní soubory charakteristik politických aktérů; tyto charakteristiky odlišují mody jeden od druhého. Mody se liší z hlediska četnosti protestních událostí, jejich geografického umístění, velikosti, tj. počtu účastníků, které byly schopny mobilizovat, repertoáru jednání (užívaných strategií), cílů a vznášených požadavků. Jednoduše řečeno, mody představují čtyři odlišné způsoby, jak byl provozován politický aktivismus v postkomunistické České republice. Jak vyplývá z analýzy, mody lze charakterizovat následovně:

1. „Starý“ *participační aktivismus* vykazuje ve srovnání s jinými mody aktivismu nižší četnost protestních událostí, ale zároveň je založen na relativně široké participaci. Jinými slovy řečeno, i když organizace jako například odborové svazy nesaňají k mobilizaci příliš často, pokud už k mobilizaci dojde, jsou schopny přivést do ulic mnoho lidí. Organizují poměrně vysoký podíl celostátních událostí. Z hlediska repertoáru jednání (strategií) se tato forma aktivismu vyznačuje příklonem k omezenému

epizodické masové mobilizace, tento modus nebyl v České republice identifikován. „Děkujeme, odejděte!“ tvoří v katalogu výjimečný případ (ve skutečnosti jedenáct případů) a neposkytuje základ pro existenci zvláštního modu aktivismu. Obecně řečeno, epizodická masová mobilizace vývoj českého aktivismu po roce 1993 systematicky nepoznamenala. Tato událost je tedy začleněna do modu „občanská sebeorganizace“, protože je ze všech kategorií, které připadají v úvahu, nejbližší. Pro analýzu velikosti událostí ji však z této kategorie vyjímám. Modus „starý (participační) aktivismus“ obsahuje „odborové svazy, zaměstnanecké a zemědělské organizace“ a „náboženské organizace“; „nový (transakční) aktivismus“ zahrnuje „environmentální organizace“ a „jiné nové organizace“; kategorie „nový (radikální) aktivismus“ pokrývá „radikální levicové organizace“ a „nacionalistické a radikální pravicové organizace“ a kategorie „jiné“ pokrývá „politické strany“ a „jiné“. Mody aktivismu byly vytvořeny na základě teorie a zároveň na základě podobnosti studovaných aktérů v klíčových proměnných, tj. původ, počet protestních událostí, jejich velikost, typ vznášených požadavků, užití strategie, organizační struktura, vztah k politickému systému a způsob financování (jde jak o data z katalogu událostí, tak také o informace z jiných zdrojů). Například radikální levicové organizace a radikální pravicové organizace jsou si jak na základě teorie, tak na základě proměnných původ, velikost událostí, typ požadavků, užití strategie, vztah k politickému systému a způsob financování mnohem podobnější, než jsou si podobné s odborovými nebo environmentálními organizacemi.

počtu standardních nenásilných strategií, jako jsou petice a demonstrace. Pro tento modus je navíc zvláště důležitá stávka, protože tato skupina zahrnuje odborové svazy. Nové „kulturní“ strategie, jako jsou performance nebo happeningy, spojované především s „novými sociálními hnutími“, v repertoáru tohoto modu aktivismu zcela chybí. Pokud jde o cíle požadavků, starý aktivismus míří především na státní instituce na centrální úrovni a na firmy. Dominantní kategorií požadavků v tomto modu aktivismu tvoří ekonomické požadavky; za nimi následují požadavky týkající se veřejných politik. Starý aktivismus je ve své orientaci jasně materialistický.

2. „Nový“ *transakční aktivismus* odpovídá za většinu protestních událostí organizovaných nějakou skupinou nebo organizací. Z hlediska četnosti protestních událostí má tento modus aktivismu velký náskok před všemi ostatními kategoriemi aktivismu s výjimkou sebeorganizace. Pokud jde o velikost událostí, transakční aktivisté nejsou schopni mobilizovat vysoký počet stoupenců. Co se týká repertoáru jednání, transakční aktivisté využívají poněkud rozsáhlejší portfolio strategií než předchozí kategorie. I když se často uchylují k nenásilným demonstracím a peticím, uplatňují také „kulturní“ strategie, jako jsou performance, výstavy a festivaly. Podobně rozmanitý je i soubor cílů transakčních aktivistů. Na jejich cílech se tak téměř rovným dílem podílejí státní instituce na centrální a subnacionální úrovni, firmy, veřejné mínění a poněkud méně často i instituce jiných států. Nejpočetnější kategorií politických požadavků tvoří ekologie, životní prostředí a práva zvířat, následují lidská a občanská práva a svobody a požadavky týkající se veřejných politik. Transakční aktivisté nevnášejí ekonomické požadavky; naopak struktura jejich požadavků se vyznačuje jasně postmaterialistickou orientací.
3. „Nový“ *radikální aktivismus* si z hlediska četnosti událostí vede poněkud lépe než starý aktivismus, ale nemůže soutěžit s novým transakčním aktivismem. Nový radikální aktivismus je nejvíce centralizovaným modem aktivismu. V průměru mobilizují radikální aktivisté ještě méně jednotlivců na jednu událost než aktivisté transakční. Tyto dvě kategorie nového aktivismu se významně odlišují svým repertoárem jednání. Portfolio radikálních aktivistů sice dominují nenásilné demonstrace, ale

ve srovnání s jinými mody aktivismu zahrnuje relativně významný podíl násilných přímých akcí. Stejně tak mezi nimi existuje důležitý rozdíl ve výběru cílů. Radikální aktivismus téměř nikdy nemíří na konkrétní státní instituce; převládajícími typy cílů jsou mezinárodní instituce, veřejné mínění, instituce jiných států, političtí aktéři a český stát a jeho politická elita. Ve srovnání s jinými mody jsou radikální aktivisté orientováni mezinárodně nejen svými cíli, ale rovněž svými požadavky. Radikálové častěji než aktivisté jiných kategorií vnášejí požadavky související s národní bezpečností a zahraniční politikou. Výrazně zastoupeny jsou také požadavky týkající se lidských práv a zaměřené proti ideologickým nepřátelům.

4. *Občanská sebeorganizace*, tj. případy mobilizace bez zapojení nějaké organizace nebo skupiny, představuje nejpočetnější kategorii událostí v postkomunistické České republice. S výjimkou epizodické mobilizace „Děkujeme, odejděte!“, která byla zahrnuta do této kategorie (viz výše), jsou kolektivní mobilizace v tomto modu svým rozsahem spíše malé. Jinými slovy řečeno, jsou sice časté, ale nemobilizují velký počet individuálních účastníků. Je to nejvíce decentralizovaný modus aktivismu. V repertoáru jednání převládají petice, následované nenásilnými demonstracemi. Sebeorganizace se zaměřují převážně na centrální státní instituce, ale i na jejich ekvivalenty na nižších úrovních. V portfolio požadavků sebeorganizací najdeme přibližně rovnoměrně zastoupeny požadavky týkající se fungování národních institucí, soudního systému a policie, environmentální požadavky i požadavky týkající se veřejných politik.

Kolektivní jednání v České republice: Hlavní rysy

V České republice byly identifikovány čtyři mody aktivismu. To znamená, že aktivismus v této zemi nemůžeme plně zachytit jediným pojmem, jako je transakční aktivismus. Vzorec politického aktivismu je rozmanitější, zahrnuje čtyři rozdílné způsoby, jimiž se političtí aktivisté organizují a vyjadřují své požadavky. Zároveň však analýza dokazuje, že transakční aktivismus má mezi ostatními mody aktivismu důležité místo. Jedním z nejvíce překvapujících zjištění je výskyt sebeorganizace jako samostatného modu.

V dalších částech této kapitoly budu tyto čtyři mody charakterizovat podrobněji na základě nejdůležitějších aspektů kolektivního jednání: četnosti protestních událostí, jejich geografického rozložení, počtu účastníků, repertoáru jednání, cílů a politických požadavků.

Organizátoři protestních událostí a jejich geografické rozložení

Prvním indikátorem robustnosti kolektivního jednání je nepochybně četnost jeho výskytu.¹⁷ Nejpočetnější skupinu tvoří sebeorganizace s 310 případy, následuje nový transakční aktivismus (288 případů) a nový radikální aktivismus (147 případů). Starý participační aktivismus má na svém kontě ze všech módů nejmenší počet událostí (103 případů). Distribuce událostí mezi jednotlivými mody tak byla velmi nerovnoměrná. Totéž lze říci o jejich výskytu v čase.

Graf 1 ukazuje distribuci událostí podle modu aktivismu a let. V letech 1993–2005 lze identifikovat dva hlavní trendy: Za prvé, sebeorganizace představovaly jediný modus aktivismu, který byl stále na vzestupu. Zatímco v roce 1993 došlo jen k sedmi případům sebeorganizované mobilizace, v roce 2005 to bylo už 135 událostí. Za druhé, všechny ostatní mody aktivismu měly svůj vrchol

¹⁷ Přestože zde prezentovaný výzkum nemůže poskytnout mezinárodní srovnání, je nicméně s to srovnávat úroveň aktivismu mezi jeho různými kategoriemi v rámci České republiky. Pro zkoumané období neexistují žádná dostupná komparativní data. Jediné veřejně dostupné údaje o protestech v postkomunistických zemích uvádějí Ekiert a Kubik (2001) ve své studii o prvním postkomunistickém období Polska (1989–1993). Ačkoli tato data nemohou sloužit jako základ pro smysluplné srovnání četnosti protestních událostí, protože pokrývají jiné časové období, jsou přesto shrnuty v níže uvedené tabulce. Ekiert a Kubik využili pro svou analýzu údaje z periodického tisku (viz tamtéž: kap. 1).

Počet protestních událostí ve čtyřech středoevropských zemích 1989–1993

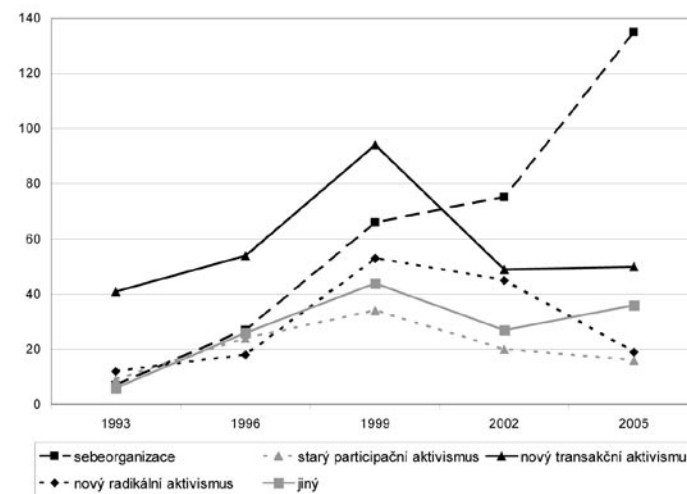
	1989	1990	1991	1992	1993	celkem
Polsko	314	306	292	314	250	1476
Slovensko	–	50	82	116	47	295
Maďarsko	122	126	191	112	148	699
Východní Německo	222	188	191	268	283	1252

Převzato z Ekiert a Kubik, 2001: 113.

na konci devadesátých let, poté klesly a od té doby stagnují. V letech 1993–1999 se počet událostí starého participačního a nového radikálního aktivismu ztrojnásobil a počet událostí nového transakčního aktivismu se zdvojnásobil. V letech 1999–2005 pak počet událostí klesl na polovinu u všech třech módů.

Obecně vzato, tato čísla dokazují, jak důležité místo mezi českými protestními událostmi po roce 1993 mají ty, které organizovali transakční aktivisté; zároveň se ukazuje překvapivě vysoký podíl sebeorganizací. Podle indikátoru počtu organizovaných událostí odhaluje analýza vysokou *transakční schopnost* transakčního aktivismu. U sebeorganizací vzhledem k jejich povaze neznamená vysoký počet událostí ještě nutně také vysokou transakční schopnost. Sebeorganizace nepřetrvávají v čase; postrádají totiž pevnou organizační bázi. Starý participační aktivismus sice zodpovídá za nejmenší počet událostí, ale tento fakt by neměl být interpretován jako projev nízké transakční schopnosti starých aktivistů (viz níže).

Graf 1: Počet událostí podle módů aktivismu a let

Jak jsou tyto události rozmístěny geograficky? Existují v tomto smyslu rovněž nějaké rozdíly mezi různými mody aktivismu? Tabulka 3 dokládá, že mezi mody skutečně existují důležité rozdíly. Jak ukazuje první sloupec tabulky, zejména centralizovaným

modem aktivismu je občanská sebeorganizace, protože v Praze se odehrálo jen 28 procent událostí příslušejících k tomuto modu. Nejvíce centralizovaný modus aktivismu tvoří radikálové s 60,5 procenty událostí organizovaných v Praze. Nový transakční a starý participační aktivismus vykazují podobné podíly organizovaných událostí v hlavním městě – 46 a 50 procent. Relativní decentralizaci sebeorganizací ukazuje rovněž třetí sloupec: více než jedna třetina událostí tohoto modu se odehrála na nižších úrovních než v hlavním nebo krajském městě. Ve srovnání s ostatními mody aktivismu je tento podíl podstatně vyšší: do stejné kategorie patří jen přibližně jedna pětina událostí organizovaných starými participačními a novými radikálními aktivisty a jedna čtvrtina událostí organizovaných novými transakčními aktivisty. Druhý sloupec ukazuje, že s jedinou výjimkou neexistuje žádný významný rozdíl mezi mody v míře protestu na krajské úrovni. Touto jedinou výjimkou jsou staří participační aktivisté, kteří na této úrovni organizují poměrně malý podíl událostí. Staří participační aktivisté zároveň organizují ze všech modů největší podíl akcí v celostátním měřítku (viz čtvrtý sloupec). Oproti tomu radikální aktivisté žádné celostátní akce nepořádají. Organizace českých sociálních hnutí neorganizují žádné události v cizině. Celkem vzato, distribuce událostí mezi různými mody ukazuje, že sebeorganizace představují nejvíce decentralizovaný modus aktivismu a radikální aktivisté tvoří modus nejvíce centralizovaný.

Tabulka 3: Geografické rozmístění událostí podle modů aktivismu

modus aktivismu	Praha	krajské město	zbytek země	celostátní událost	zahraničí	celkem
občanská sebeorganizace	85 28,0%	88 28,9%	111 36,5%	20 6,6%	0 0,0%	304 100,0%
starý participační aktivismus	51 50,0%	10 9,8%	18 17,6%	23 22,5%	0 0,0%	102 100,0%
nový transakční aktivismus	131 46,1%	64 22,5%	69 24,3%	18 6,3%	2 0,7%	284 100,0%
nový radikální aktivismus	89 60,5%	26 17,7%	31 21,1%	1 0,7%	0 0,0%	147 100,0%
jiné	75 54,3%	17 12,3%	23 16,7%	23 16,7%	0 0,0%	138 100,0%

Exkurs o „blbě náladě“

S výjimkou sebeorganizací organizovaly aktivistické skupiny největší počet událostí na konci devadesátých let. Nárůst politické mobilizace tak koincidoval s obdobím ekonomické stagnace a politické krize, jejíž počátek v roce 1997 symbolizoval soubor restriktivních ekonomických opatření (tzv. „balíčky“) a která pokračovala, když padla druhá Klausova vláda a na tehdejší politickou elitu se snesla obvinění z korupce (detailní popis viz Císař a Tomáš 2007). Krize kulminovala v roce 1999, když se údajně zkorumpovaná postkomunistická politická elita stala cílem iniciativy „Děkujeme, odejděte!“ (viz Orenstein, 2002; Dvořáková, 2002; Císař, 2006). Podle tehdejšího prezidenta V. Havla zavládla na konci devadesátých let v České republice „blbá nálada“ (Orenstein, 2002: 91).

Zdá se, že zvýšená mobilizace na konci devadesátých let dokazovala, že Češi se skutečně mobilizovali proti problémům, jako byly finanční skandály politických stran, ekonomické potíže a všeobecně pocíťovaná korupce mezi politickou elitou, které postihly zemi ke konci první postkomunistické dekády. Tyto důvody podle všeho nutily občany, aby veřejně vyjádřili svou nespokojenost, nejviditelněji symbolizovanou kampaní „Děkujeme, odejděte!“. Abychom však tuto hypotézu mohli opravdu zhodnotit, vedle počtu protestních událostí musíme přihlédnout také k údajům o počtu jejich účastníků a vyjadřovaných požadavcích. Má-li se teze o vlivu „blbě nálady“ na politickou mobilizaci prokázat, v našich datech bychom měli vidět, že v roce 1999 došlo k podstatnému nárůstu průměrného počtu účastníku na jednu událost a zároveň s tím v portfoliu požadavků začaly převažovat ty, které se týkají fungování státních institucí, veřejných politik a ekonomiky.

Pokud jde o politické požadavky, v roce 1999 převládaly environmentální požadavky (21 procent). Těm se téměř vyrovnaly požadavky týkající se lidských a občanských práv a ekonomiky, přičemž každá kategorie představovala 15 procent všech požadavků. Požadavky související s veřejnými politikami se podílely na celku pouze 11 procenty; stejný podíl tvořily požadavky spojené s národní bezpečností a zahraniční politikou. Požadavky týkající se fungování politických institucí byly, možná překvapivě, zastoupeny

pouhými osmi procenty politických požadavků. Celkem vzato, pro vliv „blbě nálady“ na politickou mobilizaci nelze v datech nalézt příliš velkou oporu. Ačkoliv ekonomické požadavky hrály určitou roli, fungování politických institucí, nehledě na spektakulární iniciativu „Děkujeme, odejděte!“ na konci roku 1999, se na předních místech agendy aktivistů v tomto roce neobjevilo. Vysoký podíl environmentálních a lidskoprávních požadavků (společně 36 procent) dokazuje pro rok 1999 převahu postmaterialistických témat nad tématy materialistickými.

Tato zjištění jsou ve shodě s některými kvalitativními studiemi, které zdůrazňují relativní význam environmentálních otázek, jako bylo dokončení druhého bloku jaderné elektrárny Temelín, ve veřejné diskusi té doby (Fagan, 2004; Císař, 2004). Relativně vysoký podíl požadavků byl také spojen s národní bezpečností a zahraniční politikou. Česká republika vstoupila v roce 1999 do NATO, což z této organizace učinilo atraktivní terč protestů zejména ze strany nových radikálních aktivistů.

Abychom to shrnuli: politická mobilizace v roce 1999 byla mnohem rozmanitější, než jak předpokládala „hypotéza blbě nálady“. Ve srovnání s jinými nároky požadavky týkající se národních politických institucí a jejich fungování v portfoliu požadavků z roku 1999 nápadně chybějí. Očekávání této hypotézy nedopadne o mnoho lépe, podíváme-li se na počty účastníků protestních událostí. Průměrný počet účastníků se v roce 1999 nezvýšil. Ve skutečnosti tento průměr klesl z 1 142 v roce 1996 na 694 v roce 1999. Další část nabídne podrobnější popis a analýzu participace na kolektivním jednání v České republice.

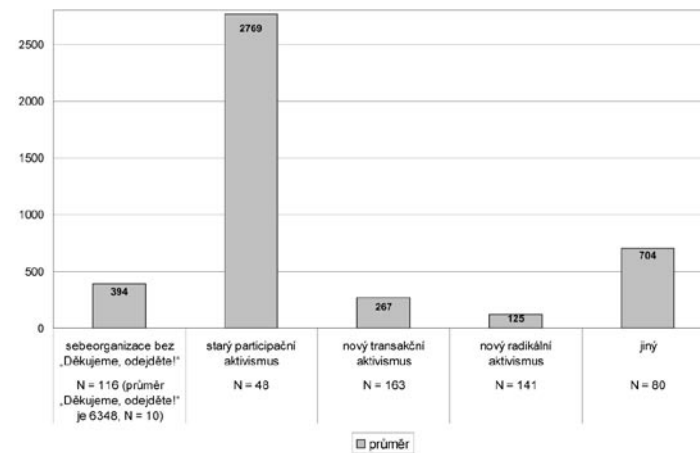
Velikost protestních událostí

Nízkou míru individuální participace, poměřováno organizovaným členstvím, pokládají badatelé, kteří se ve svém zkoumání pohybují na individuální úrovni, za hlavní problém občanských společností ve střední a východní Evropě (viz kap. 3). Jak se tato zjištění odrážejí v participaci na protestních událostech? Koreponduje v České republice nízká úroveň organizovaného členství s nízkou účastí na protestních událostech? Než odpovíme na tuto otázku, musíme nejprve popsat vzorec individuální participace na protestních událostech.

Graf 2 ukazuje, že různé mody aktivismu se liší ve schopnosti mobilizovat jednotlivce.¹⁸ Ani sebeorganizace a ani oba typy nového aktivismu nejsou schopny přivést do ulic větší počet lidí.¹⁹ Nicméně mezi těmito mody existují, pokud jde o jejich mobilizační schopnost, značné rozdíly. Zatímco občanské sebeorganizace dosahují průměru téměř 400 osob na událost, radikálové zaostávají se 125 lidmi. Průměr transakčního aktivismu se nachází téměř přesně mezi těmito dvěma a vykazuje 267 účastníků na událost.

Jak dokládá graf 2, starý participační aktivismus si vede, pokud jde o schopnost mobilizovat jednotlivce, zdaleka nejlépe ze všech modů aktivismu. Staří aktivisté neorganizují mnoho událostí, ale když k takové události dojde, jsou schopni mobilizovat relativně velký počet lidí. Tyto výsledky dále podporují zjištění vědců zkoumajících individuální participaci, kteří shodně poukazují na nízké úrovni participace ve všech typech organizací v SVE vyjma odborů (viz Howard, 2003 a výše).

Graf 2: Průměrná participace podle modů aktivismu

¹⁸ Petice zatím z analýzy vylučuji, protože tvoří strategii kategoricky odlišnou od ostatních. Peticemi se budu zabývat samostatně na konci této části.

¹⁹ Iniciativa „Děkujeme, odejděte!“ je zde pokládána za zvláštní kategorii. Tato kampaň byla výjimečnou událostí, v níž se na konci roku 1999 epizodicky mobilizoval velký počet lidí.

Schopnost mobilizovat velký počet lidí vykazuje jen starý participační aktivismus. Na základě zjištění badatelů, kteří se věnují individuální úrovni, bychom tedy mohli dospět k závěru, že existuje korelace mezi organizovaným členstvím a účastí na protestních událostech. I když počet členů odborových organizací v České republice po pádu komunismu významně poklesl, odbory stále zůstávají poměrně masovými organizacemi, které jsou schopny mobilizovat (viz graf 2).²⁰ Ve srovnání s odbory je členství v organizacích nového transakčního aktivismu nižší: podle výsledků European Values Survey v České republice z roku 1999 (World Values Survey Association, 2007) se 6,6 procenta respondentů prohlašovalo za členy environmentálních organizací, 2,5 procenta bylo organizováno ve feministických skupinách a 0,7 procenta byli členové organizací pomáhajících rozvoji v bývalém třetím světě nebo bojujících za lidská práva. V téměř roce 15 procent české populace participovalo v odborovém hnutí (Vašková et al., 2005: 142). Tyto výsledky odpovídají jiným studiím, které zjistily pozitivní korelaci mezi organizovaným členstvím a politickou participací (viz Verba et al., 1995; Putnam, 2000; Norris, 2002; McAdam, 2003; Teorell, 2006; viz také níže). V tomto případě členství v odborech pravděpodobně usnadňuje individuální účast na protestních událostech, které jsou jimi organizovány. Celkem vzato, jediným modelem aktivismu, který vykazuje *mobilizační schopnost*, jak ji měří naše indikátory, tj. organizované členství a počet účastníků při protestních událostech, je starý participační aktivismus.

Průměrná účast sice jasně demonstruje rozdíly mezi čtyřmi mody aktivismu, pokud jde o jejich mobilizační schopnost, ale nemůže nám poskytnout žádnou informaci o typické velikosti událostí ani obecně ani v rámci jednotlivých modů aktivismu. Přehled o událostech podle jejich velikosti a let, v nichž k nim došlo, nabízí tabulka 4.²¹ Jak ukazuje první řádek tabulky, v kaž-

²⁰ Zatímco na konci roku 1990 bylo 62 procent české populace (84 procent všech zaměstnanců) v odborech, v polovině roku 2003 to bylo jen 12 procent (22 procent všech zaměstnanců). Podle dostupných odhadů (protože přesné počty neexistují) si mohly na konci roku 2004 české odbory nárokovat 860 000 členů (Vašková et al., 2005: 142).

²¹ Z katalogu jsem vyloučil všechny petice, tj. 350 událostí.

dém zkoumaném roce převládaly velmi malé protestní události. Celkově téměř polovina všech událostí nemobilizovala více než padesát jednotlivců. A jak ukazuje součet prvních tří řádků tabulky, tři čtvrtiny všech událostí nepřitáhly více než 200 účastníků. Čtvrtý řádek navíc vypovídá o tom, že jen deset procent všech událostí spadalo do kategorie 500 a více protestujících. Z tabulky nelze vypožorovat žádný konzistentní trend. Mobilizační schopnost českých organizací sociálních hnutí se v čase neměnila.

Tabulka 4: Počet událostí podle počtu účastníků (petice byly vyloučeny)

počet účastníků	1993	1996	1999	2002	2005	celkem
3-50	35 57,4%	50 54,3%	77 41,2%	63 55,8%	64 47,8%	289 49,2%
51-100	7 11,5%	10 10,9%	26 13,9%	20 17,7%	20 14,9%	83 14,1%
101-200	6 9,8%	11 12,0%	33 17,6%	15 13,3%	20 14,9%	85 14,5%
201-500	7 11,5%	13 14,1%	27 14,4%	6 5,3%	13 9,7%	66 11,2%
501 a více	6 9,8%	8 8,7%	24 12,8%	9 8,0%	17 12,7%	64 10,9%
celkem	61 100,0%	92 100,0%	187 100,0%	113 100,0%	134 100,0%	587 100,0%

Přestože nelze zjistit žádný obecný trend, mezi čtyřmi mody aktivismu existují významné rozdíly (viz tabulku 5) ve velikosti jimi organizovaných událostí. Občanské sebeorganizace mají obvykle malé události (40 procent) a ostatní kategorie jsou zastoupeny zhruba stejně. Starý participační aktivismus je jediným modelem aktivismu, který vykazuje vysoký podíl velkých událostí (38 procent). V tomto modu jsou však zároveň silně zastoupeny i malé události. Událostí, za nimiž stojí staří aktivisté, je přitom poměrně malý počet. Malé události zcela převládají u obou modů nového aktivismu. V obou případech představují události, jichž se zúčastnilo do 100 jednotlivců, téměř tři čtvrtiny všech organizovaných událostí. Transakční aktivismus je založen především na velmi malých událostech (téměř dvou třetin všech jeho událostí se

zúčastnilo do 50 jednotlivců). U modů nového aktivismu se velké události téměř nevyskytují.

Tabulka 5: Počet účastníků podle modů aktivismu (petice vyloučeny, zahrnuta iniciativa „Děkujeme, odejděte!“)

modus aktivismu	3–50	51–100	101–200	201–500	501 a více	celkem
občanská sebeorganizace	50 39,7%	17 13,5%	23 18,3%	16 12,7%	20 15,9%	126 100,0%
starý participační aktivismus	12 25,0%	5 10,4%	8 16,7%	5 10,4%	18 37,5%	48 100,0%
nový transakční aktivismus	99 60,7%	19 11,7%	23 14,1%	14 8,6%	8 4,9%	163 100,0%
nový radikální aktivismus	76 53,9%	26 18,4%	20 14,2%	16 11,3%	3 2,1%	141 100,0%
jiné	38 47,5%	11 13,8%	10 12,5%	10 12,5%	11 13,8%	80 100,0%

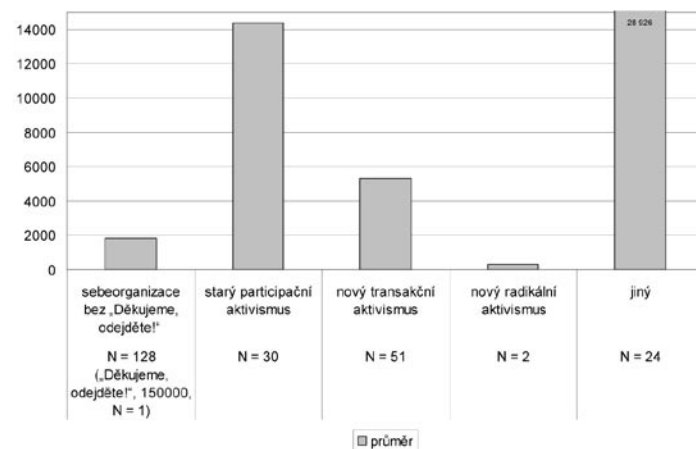
Rozdíly v mobilizační schopnosti mezi čtyřmi mody aktivismu se jasně projevují, i když vezmeme v úvahu petice (viz graf 3).²² Zatímco noví radikální aktivisté žádné petiční akce neorganizují, petice občanských sebeorganizací jsou poměrně početné, ale zároveň v průměru velmi malé. Ve srovnání se sebeorganizacemi je peticí transakčních aktivistů mnohem méně, ale průměrný počet signatářů je mnohem vyšší. Přesto je to zároveň jen jedna třetina průměru signatářů, které dokázali získat starí aktivisté, kteří zase naopak organizují nejmenší počet petičních akcí ze všech modů, které tuto strategii využívají.

Jaká je typická velikost peticí v rámci jednotlivých modů aktivismu? Podíváme-li se na distribuci petičních akcí, vidíme, že bez ohledu na rozdíly v průměrném počtu signatářů jak občanské sebeorganizace, tak starý participační aktivismus využívají především spíše malé petice (viz tabulku 6). Petice do jednoho tisíce podpisů představují dvě třetiny všech peticí v těchto dvou modech. U starého aktivismu je však zároveň relativně vysoký podíl *velkých peticí* – tvoří více než jednu čtvrtinu všech peticí v tomto modu. Nový transakční aktivismus se od předchozích

²² V katalogu je dohromady 350 peticí; 236 případů zahrnuje informaci o počtu sebraných podpisů.

dvou liší: dvě třetiny všech událostí spadají do kategorie, která pokrývá petice podepsané více než tisícem lidí. Petice s více než 10 000 podpisů tvoří u transakčního aktivismu přes 16 procent všech událostí tohoto druhu.

Graf 3: Průměrný počet účastníků petičních akcí podle modů aktivismu

Zjištění týkající se průměrné participace při petičních akcích a velikosti peticí zdánlivě odporují jak našim teoretickým předpokladům, tak výsledkům analýzy individuální participace při ostatních protestních událostech. Navzdory našim hypotézám i datům o jiných protestních událostech, které dokazovaly, že transakční aktivismus není schopen masově mobilizovat, se nyní ukazuje jeho relativně vysoká schopnost přimět jednotlivce, aby se účastnili petičních akcí. Tato dvě zjištění však nemusejí být nutně navzájem protikladná. Za prvé, pro jednotlivce je méně nákladné podepsat petici než se připojit k demonstraci (Verba et al., 1995). Proto je i pro aktivisty snadnější přesvědčit potenciální participanty, aby podepsali petici, než aby vyšli do ulic: „Pro málo nákladné aktivity s krátkým trváním lze mobilizovat větší počet stoupenců... než pro aktivity s vyššími náklady, z nichž navíc vyplývají trvalejší závazky k obětování času a energie...“ (Edwards a McCarthy, 2004: 141).

Za druhé, jak jasně ukazuje srovnání starého a nového modu aktivismu, masovou participaci usnadňuje organizované členství (viz výše). Obecně řečeno, výzkum politické participace dokazuje významnou pozitivní korelaci mezi politickou participací a členstvím ve sdruženích a organizacích (viz Verba et al., 1995; Putnam, 2000; Norris, 2002; McAdam, 2003; Teorell, 2006). Členové organizací jsou lépe mobilizovatelní, protože jsou pro aktivisty snadněji dosažitelní. Tito aktivisté jim zároveň mohou poskytovat jiné zdroje, které je přimějí k tomu, aby participovali. Transakční aktivismus se nezakládá na organizovaném členství; jeho schopnost mobilizovat jednotlivce je tedy omezená. Zároveň však, jak ukazují naše data, mají tito aktivisté relativně rozvinutou organizační kapacitu, která jim umožňuje, aby se angažovali v dlouhodobých petičních kampaních. Podpisy může sbírat hrstka vysoce motivovaných aktivistů v relativně dlouhém časovém období. Výskyt velkých peticí v rámci transakčního modu tak vypovídá o schopnosti aktivistů tohoto modu organizovat nízkonákladové protestní události. Nezpochybňuje však zjištění o omezené schopnosti transakčních aktivistů vtáhnout jednotlivce do politických aktivit spojených s vyššími náklady.

Tabulka 6: Velikost petičních akcí podle modů aktivismu

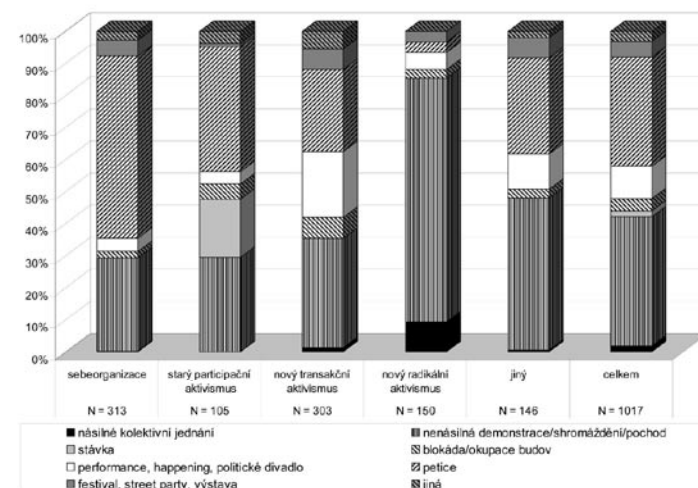
modus aktivismu	3-200	201-500	501-1000	1001-3000	3001-10000	10001 a více	celkem
občanská sebeorganizace	45 34,9%	25 19,4%	16 12,4%	21 16,3%	16 12,4%	6 4,7%	129 100,0%
starý participační aktivismus	9 30,0%	8 26,7%	2 6,7%	1 3,3%	2 6,7%	8 26,7%	30 100,0%
nový transakční aktivismus	4 7,8%	4 7,8%	9 17,6%	16 31,4%	10 19,6%	8 15,7%	51 100,0%
nový radikální aktivismus	1 50,0%	1 50,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 100,0%
jiné	4 16,7%	3 12,5%	2 8,3%	4 16,7%	2 8,3%	9 37,5%	24 100,0%
celkem	63 26,7%	41 17,4%	29 12,3%	42 17,8%	30 12,7%	31 13,1%	236 100,0%

Repertoár jednání

Podle Charlese Tillyho (1995: 42) představuje repertoár „omezený soubor rutinních praktik, které se učí, sdílejí a vykonávají prostřednictvím záměrné volby“. Konkrétní repertoáry spojují specifické páry těch, kteří vznášejí požadavky, a jejich cílů; obracejí „pozornost k nakupeným, naučeným a přesto improvizovaným interakcím lidí, kteří vůči sobě navzájem vznášejí určité požadavky“ (Tilly a Tarrow 2007: 16). Výsledky této studie dále podporují Tillyho závěry: konkrétní soubory strategií se seskupují do podob rozdílných repertoárů jednání, jimiž se vyznačují různé mody aktivismu.

Graf 4 ukazuje repertoáry jednání čtyř modů aktivismu. Dobře demonstroeje omezený repertoár kolektivního jednání v postkomunistické České republice, v němž převládají standardní strategie užívané dnes kolektivními aktéry v demokratických a k demokracii směřujících režimech. V tomto ohledu jsou české výsledky ve shodě s výsledky jiných studií o postkomunistickém kolektivním jednání (viz Ekiert a Kubik, 2001: 127). Obecně řečeno, většinu protestních událostí tvoří nenásilné demonstrace, shromáždění, pochody, petice, happeningy a performance. Také v tomto ohledu

Graf 4: Repertoár jednání podle modů aktivismu

podporují české výsledky závěry Ekierta a Kubika, podle nichž je postkomunistické kolektivní jednání „rozhodně nenásilné“ (tamtéž). Násilné kolektivní jednání bylo v této studii definováno jako násilná přímá akce, která zahrnuje útoky na majetek a osoby a násilné/konfrontační demonstrace. Pro léta, která zkoumá tato studie, šlo jen o 22 případů (2,2 procenta všech událostí).

Nejzajímavější zjištění se týkají rozdílů v repertoáru jednotlivých modů aktivismu. I když se tři obecně nejvyužívanější strategie objevují v každém repertoáru, jejich podíl je proměnlivý; navíc existují strategie, které jsou využívány převážně jen v jednom modu:

1. Jak dokládá první sloupec grafu 4, při občanské sebeorganizaci převládají petiční kampaně, což napovídá o omezené dostupnosti organizačních a jiných zdrojů v tomto modu aktivismu. Petiční kampaně patří mezi nejméně nákladné strategie jak z hlediska jejich organizátorů, tak také z pohledu jejich účastníků. V tomto ohledu se výsledky této analýzy shodují s výsledky dostupných průzkumů individuální participace, které konzistentně udávají účast v peticích jako nejběžněji používanou „nekonvenční“ participační strategii v České republice (World Values Survey Association, 2007). Když se ale podíváme na všechny případy (viz poslední sloupec), ukáže se, že nejvíce zastoupenou strategií jsou nenásilné demonstrace (40 procent) a teprve pak následují petice (34 procent). To však může být spíše důsledek metody použité v této studii než reálný rozdíl. Je nasnadě, že demonstrace a shromáždění jsou pro média atraktivnějším tématem než petice. V archivu ČTK se objevují jen velké petice a petice, na které jejich organizátoři ČTK sami upozornili. Měli bychom tedy předpokládat, že petice jsou v našem katalogu zastoupeny nedostatečně. Tím se ještě více potvrzuje skutečnost, že petiční akce jsou dominantní strategií sebeorganizací.

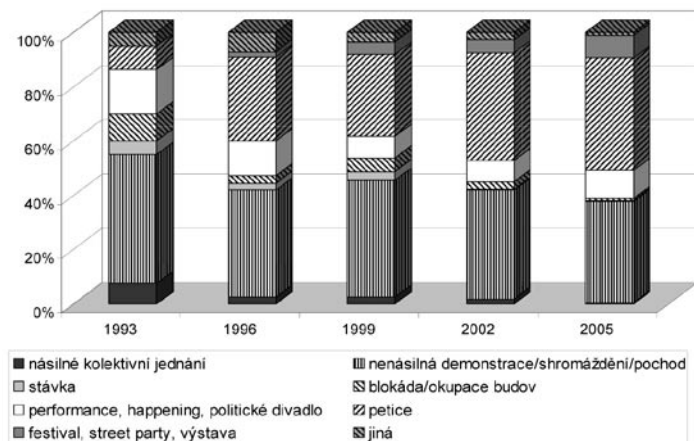
2. Druhý sloupec grafu 4 zobrazuje skladbu strategií starého participačního aktivismu. Ačkoli v repertoáru starého participačního aktivismu tvoří petice a nenásilné demonstrace s 39 a 30 procenty většinu, tento modus je specifický tím, že jako jediný využívá stávek, které mají na jeho portfoliu strategií osmnáctiprocentní podíl. Kdybychom vzali v úvahu jen repertoár odborových organizací a profesních asociací, viděli bychom, že stávky tvoří 30 procent jejich souboru strategií.

3. Třetí sloupec ukazuje, že repertoár nového transakčního aktivismu většinou obsahuje nenásilné demonstrace (34 procent) a petice (26 procent). Specifickou složkou tohoto repertoáru jsou happeningy a performance, které se na něm podílejí jednou pětinou. Tak vysokým podílem tohoto typu repertoáru se nevyznačuje žádný jiný modus aktivismu.
4. Podle čtvrtého sloupce vykazuje nový radikální aktivismus dvě pozoruhodné charakteristiky. Za prvé, zcela v něm převládají nenásilné demonstrace (76 procent); za druhé, jeho repertoár obsahuje relativně vysoký podíl násilných akcí (9 procent), které v repertoárech ostatních modů fakticky chybí. Ze všech modů aktivismu se radikálové nejpravděpodobněji uchylují k použití násilných strategií, i když ty stále představují méně než 10 procent jejich strategické výbavy. Radikálové zároveň zcela opovrhují peticemi, které tvoří tak významnou část strategických souborů ostatních modů.

Shrnutí: ačkoli různé mody sdílejí nejběžnější strategie, každý z nich je využívá v jiné míře. Tři mody se navíc vyznačují specifickými strategiemi, které nelze nalézt v repertoárech ostatních modů. Sebeorganizace většinou spoléhají na petiční akce, necharakterizuje je žádná výlučná strategie. Starý participační aktivismus je specifický tím, že jako jediný modus využívá stávek. Nový transakční aktivismus charakterizuje uplatnění „kulturního“ repertoáru spojovaného s novými sociálními hnutími. Radikálové se nejčastěji uchylují k násilným akcím a zároveň nikdy nevyužívají petice.

Jak se repertoár českých skupin vyvíjel v čase? Studie Ekierta a Kubika ukazuje, že repertoár polských skupin byl stabilní. Jejich „databáze nezaznamenala žádný významný posun v protestních strategiích; dominantní formy protestu zůstávaly konzistentní během celého zkoumaného období“ (Ekiert a Kubik 2001: 127). Moje analýza do jisté míry ukazuje podobný vzorec: nezjistila žádný dramatický posun; v repertoáru převládaly nenásilné demonstrace a petice. Přesto lze vysledovat určitý trend k zúžení repertoáru (viz graf 5). Zatímco v devadesátých letech se objevovalo sedm hlavních typů strategií, do roku 2005 se toto portfolio zredukovalo na čtyři základní typy (nenásilné demonstrace, petice, performance a happeningy a kulturní události).

Graf 5: Repertoár jednání podle let

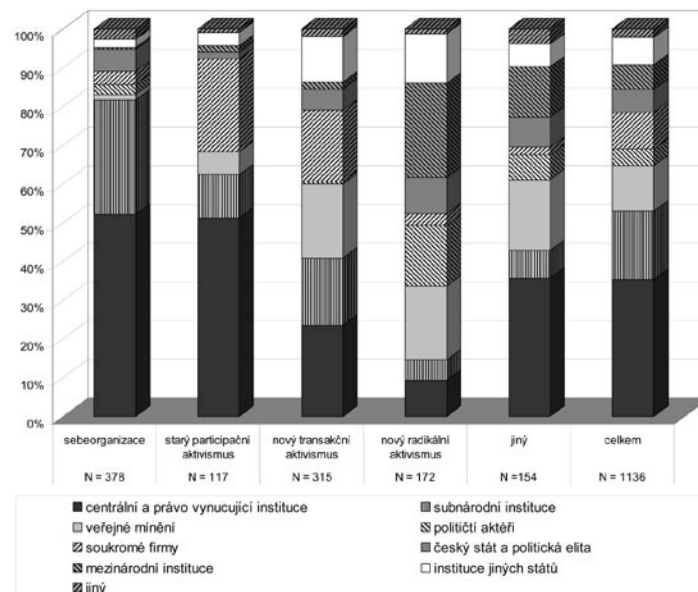

Cíle

Ve shodě se studií Ekierta a Kubika definují cíl kolektivního jednání jako „osobu, instituci nebo organizaci, na nichž si protestující chtějí vynutit odpověď nebo reakci na své požadavky nebo křivdy“ (Ekiert a Kubik 2001: 134). Podobně jako v případě jejich zjištění o postkomunistickém Polsku v období 1989–1993 byl rovněž podle mé analýzy nejčastějším cílem kolektivního jednání v České republice stát.²³ Státní instituce představovaly 59 procent cílů kolektivního jednání v České republice ve zkoumaném období po roce 1993 (podle studie Ekierta a Kubika to bylo v Polsku 77,5%). Rozpleteme-li jednotlivé kategorie cílů bez ohledu na jejich „státnost“, v posledním sloupci grafu 6 můžeme vidět, že nejčastějším cílem byly ústřední státní instituce (vláda, parlament, prezident – 34 procent), následované institucemi nižších úrovní (18 procent), veřejným míněním (11 procent) a soukromými firmami (9 procent). Zvláště zajímavým zjištěním je relativně vysoký podíl institucí jiných států, obvykle velvysla-

²³ „Státem“ se zde míní souhrn rekódovaných hodnot „centrální instituce a instituce vynucující právo“, „subnacionální instituce“, „český stát obecně a jeho politická elita“.

Graf 6: Cíle podle módů aktivismu

nectví v Praze, které se staly cílem protestů v sedmi procentech případů.

Z hlediska cílů existují mezi různými mody aktivismu významné rozdíly (viz graf 6). Jak ukazuje první sloupec, občanské sebeorganizace se většinou zaměřují na centrální státní instituce a instituce vynucující právo (50 procent) a na instituce na nižších úrovních (30 procent). Všechny typy státních institucí tvoří dohromady 87 procent cílů v tomto modu, což znamená, že sebeorganizace je aktivistickým modem opravdu zaměřeným na stát. To však neplatí pro ostatní mody. Druhý sloupec dokládá, že starý participiční aktivismus zaměřuje polovinu svých požadavků na ústřední státní instituce a čtvrtinu na soukromé firmy. Všechny typy státních institucí tvoří dohromady 64 procent cílů starého aktivismu. Skladba třetího sloupce napovídá, že nový transakční aktivismus nemá dominantní typ cíle. V jeho portfoliu jsou přibližně stejně zastoupeny čtyři kategorie: centrální státní instituce, instituce na subnacionální úrovni, veřejné mínění a soukromé firmy. Dohromady tvoří tři čtvrtiny cílů tohoto modu aktivismu.

Zvlášť zajímavý je relativně vysoký podíl událostí, které nebyly namířeny proti institucím, ale měly spíše přesvědčit veřejné mínění (téměř jedna pětina všech událostí).

Tento rys je společný oběma novým modům aktivismu a poskytuje určitý doklad pro podporu hypotézy týkající se jejich proměňující se operační logiky. Podle této hypotézy se nové mody aktivismu už nezaměřují především na mobilizaci velkého počtu lidí, ale spíše rozvíjejí schopnosti, které by jim umožnily formovat veřejné diskuse a ovlivňovat rozmanité publikum prostřednictvím médií: „Protest přijímá podobu objektivní statistiky, šokujících a nepříjemných fotografií, zpráv očitých svědků, letáků, plakátů, graffiti, protestních e-mailů, lobbování nebo vědecké expertizy. Vyjadřuje se publikacemi, právními kroky, filmovými festivaly, výstavami výtvarného umění, školícími programy, konferencemi a budováním národních a mezinárodních sítí“ (Flam, 2001: 5). Zatímco transakční aktivisté se obvykle kloní k profesionálním metodám práce s veřejností a „aktivistickému marketingu“, což znamená, že pracují na pro veřejnost atraktivním rámování své problematiky a snaží se ji dostat do nejdůležitějších médií, radikálové často vyjadřují své rozhořčení v přímé akci, která je už z definice pro média atraktivní (viz také druhou část této studie).

Nový transakční aktivismus se zdaleka nezaměřuje jen na stát (všechny typy státních institucí tvoří jen 46 procent jeho cílů); jak ale ukazuje čtvrtý sloupec grafu 6, nový radikální aktivismus je spojen se státem ještě méně. Všechny typy se státem spojených cílů představují jen 24 procent cílů radikálů. Radikálové jsou ve své orientaci do velké míry zaměřeni mezinárodně, protože mezinárodní instituce a instituce jiných států tvoří 37 procent cílů tohoto modu. Jedna pětina všech událostí se snaží upoutat veřejné mínění a 16 procent událostí je namířeno proti jiným politickým aktérům. Toto číslo dobře ilustruje skutečnost, která je zřejmá už jen z letmé četby běžného tisku, že političtí radikálové často útočí na své nepřátele z opačného konce politického spektra. Tato analýza však vážně zpochybňuje poměrně rozšířenou domněnku, že radikálové zaměřují většinu svých akcí na své bezprostřední politické protivníky. Ve srovnání s jinými cíli v jejich portfoliu nejsou nepřátelští političtí aktéři ani zdaleka dominantní kategorií.

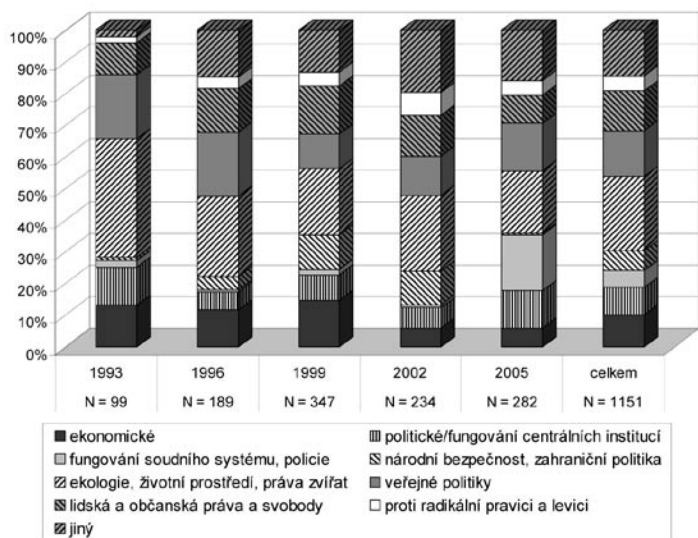
Požadavky

I když během prvních postkomunistických let nedocházelo v zemích SVE ke skutečně velkým sociálním konfliktům spjatým s transformací (Greskovits, 1998), dostupná data ukazují, že pokud mobilizace nastala, týkala se především transformačního procesu, tzn. ekonomických problémů. Například studie Ekierta a Kubika o polských protestech v období 1989–1993 dokazuje, že „požadavky protestujících měly převážně ekonomickou povahu. Poláci protestovali *převážně* proto, aby zlepšili svou životní úroveň“ (Ekiert a Kubik, 2001: 130).

Jedním z nejdůležitějších zjištění mé studie je to, že povaha požadavků protestujících Čechů v období 1993–2005 byla naprosto jiná. Zatímco Ekiert a Kubik na začátku devadesátých let v Polsku nezjistili téměř žádné postmaterialistické požadavky běžně spojené s novými sociálními hnutími, tvořily tyto požadavky, započteme-li do této kategorie ochranu životního prostředí a obsahují lidských práv, v České republice v mnohém zkoumaném období jednu třetinu všech požadavků (viz graf 7). To je větší podíl než činily požadavky ekonomické, a to i když mezi ně zahrneme požadavky týkající se veřejných politik, které obvykle mají přímý dopad na státní rozpočet. Tato hromadná kategorie ekonomických požadavků představovala jen jednu čtvrtinu všech politických požadavků. Pokud vezmeme v úvahu jen požadavky explicitně ekonomické, ve zkoumaném období je to v České republice jen jedna desetina všech veřejně vyjádřených požadavků. Jak dokládá graf 7, nejčastěji zastoupenou jednotlivou kategorií politických požadavků konzistentně tvořily požadavky ekologické (23 procent všech požadavků).

Vzorec politických požadavků pozorovaný v České republice tedy vykazuje, možná poněkud překvapivě, postmaterialistické rysy. Vzhledem ke skutečnosti, že ve srovnání se západoevropskými zeměmi nevykazovala česká populace v devadesátých letech nijak zvláštní postmaterialistickou orientaci (Rabušic, 2000), vyvstává z těchto zjištění zajímavá otázka, kterou se budeme zabývat dále. Prozatím musí stačit, když řekneme, že pokud jde o politickou mobilizaci a protest, Češi se zabývali životním prostředím a lidskými právy rozhodně více než svým ekonomickým postavením a blahobytem.

Graf 7: Politické požadavky podle let

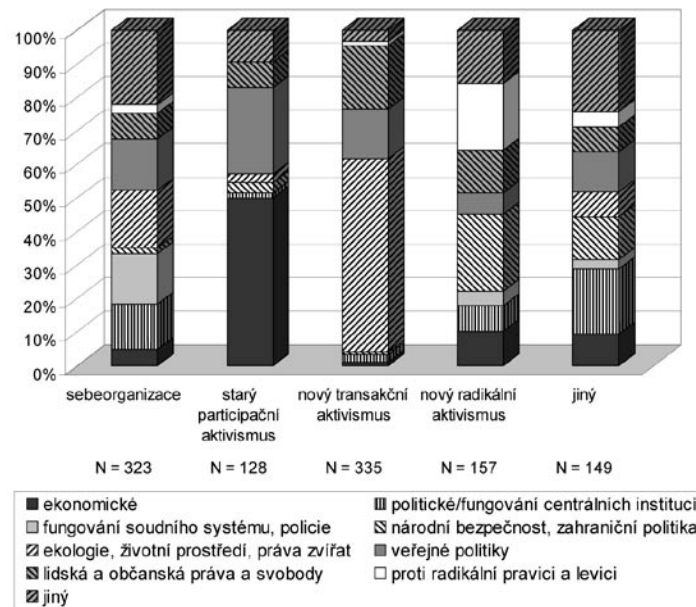
Z analýzy politických požadavků vyplývá ještě další zajímavá skutečnost. Relativně vysoký podíl požadavků týkajících se lidských práv, národní bezpečnosti a zahraniční politiky (společně představují téměř jednu pětinu všech požadavků) naznačuje, že čeští aktivisté jsou ve své orientaci mnohem méně provinční, než by se dalo soudit na základě dostupných studií o internacionalizaci současného politického aktivismu (viz Imig a Tarrow, 2001). To do jisté míry potvrzuje i podíl mezinárodních cílů: ty tvoří více než 13 procent všech cílů.

Když se na požadavky podíváme skrze optiku jednotlivých modů aktivismu, vykazují podobné strukturální rysy jako cíle a repertoáry: kolem různých modů aktivismu se shlukují rozdílné trsy požadavků (graf 8). Nejrozmanitější portfolio požadavků mají občanské sebeorganizace. Týkají se řady různých problémů a nepřevládá v nich žádný konkrétní požadavek. Tento modus aktivismu navíc charakterizuje poměrně největší skupina požadavků v reziduální kategorii (22 procent). Tato skutečnost dále podtrhuje různorodou povahu portfolia požadavků sebeorganizací. Zhruba rovnoměrně jsou v něm zastoupeny čtyři kategorie: činnost státních

institucí, soudního systému a policie, environmentální požadavky a požadavky týkající se veřejných politik, které společně představují 61 procent všech požadavků. Další 8 procent tvoří požadavky týkající se lidských práv a 5 procent ekonomické požadavky.

Portfolio požadavků starého aktivismu odhaluje jeho materialistickou orientaci: ekonomické požadavky a nároky dotýkající se veřejných politik tvoří tři čtvrtiny všech požadavků tohoto modu aktivismu. V tomto ohledu představuje nový transakční aktivismus ideální protiklad svého starého participačního protějšku. V portfoliu požadavků nového transakčního aktivismu jasně převládají požadavky spojené s ochranou životního prostředí a s bojem za lidská práva, které společně tvoří 77 procent požadavků tohoto modu. Analýza nového radikálního aktivismu dále potvrzuje to, co už o něm bylo řečeno: do velké míry se zabývá sám sebou a zároveň je to kategorie aktivismu nejvíce zaměřená do zahraničí a na mezinárodní scénu. Jedna pětina jeho požadavků směřuje proti bezprostředním politickým oponentům, tj. radikálům opačného

Graf 8: Požadavky podle modů aktivismu

politického přesvědčení. Národní bezpečnost, zahraniční politika a lidská práva tvoří 36 procent jeho požadavků.

Shrnutí zjištění

Abychom mohli charakterizovat vzorec politického aktivismu v České republice po roce 1993, zaměřili jsme se v této kapitole na několik důležitých aspektů kolektivního jednání (shrnutí v tabulce 7). Tato analýza nám poskytla informace o čtyřech ze šesti indikátorů mobilizační a transakční kapacity politických aktivistů. *Mobilizační schopnost* jsme operacionalizovali jako počet organizovaných členů a počet účastníků protestních událostí. Jediným modelem aktivismu, který vykazoval mobilizační schopnost, jak ji poměřovaly tyto dva indikátory, byl starý participační aktivismus. Analýza protestních událostí přesvědčivě dokázala, že zatímco staří aktivisté jsou schopni občany mobilizovat, noví aktivisté takovou schopnost nemají. Organizace starého aktivistického modu jsou založeny na členské základně, i když od počátku devadesátých let prodělávaly odliv členů. Nové organizace širokou členskou základnu postrádají, i když některé z nich jsou také členskými organizacemi.

Transakční schopnost byla operacionalizována jako počet organizovaných událostí, kontinuita organizační existence, schopnost kooperovat s jinými organizacemi sociálních hnutí a jako začlenění do politického procesu. Data z protestních událostí nám poskytla informace o prvních dvou z těchto indikátorů. Neříkají nám však nic o schopnosti organizací a aktivistů spolupracovat nebo o tom, zda jsou zapojeni do politického procesu či nikoli (viz níže). Pokud jde o počet událostí, mají transakční aktivisté náskok před všemi ostatními mody organizovaného aktivismu, který vypovídá o jejich (transakční) schopnosti organizovat protestní události i o jejich organizační existenci. Tato zjištění odpovídají výsledkům dostupných kvalitativních studií, které rovněž poskytují údaje o trvalosti organizací a platform nového transakčního aktivismu v české politice (rovněž viz níže).

Ačkoli staří aktivisté neorganizují mnoho událostí, nemělo by se to chápat jako ukazatel jejich nedostatečné transakční kapacity. Vzhledem k míře, v níž jsou organizace starých aktivistů inkorporovány do oficiální institucionální struktury státu, je pro ně protest obvykle jen strategií „posledního prostředku“. Staří aktivisté jsou

více než jiné typy aktivismu obecně schopni využívat formálně institucionalizované kanály reprezentace zájmů (Brokl et al., 1997), které lze zkoumat pomocí nástrojů analýzy protestních událostí jen velmi těžko. Odborové organizace, které zodpovídají za většinu událostí v této kategorii, se těšily s výjimkou poloviny devadesátých let poměrně privilegovanému přístupu k českému politickému systému, zejména prostřednictvím instituce tripartity a díky jejich kontaktům se sociálnědemokratickou stranou (Brokl et al., 1997; Frič, 2001; Hála et al., 2002).

Tabulka 7: Shrnutí analýzy protestních událostí

modus aktivismu	starý participační aktivismus	nový transakční aktivismus	nový radikální aktivismus	sebeorganizace
počet organizovaných událostí	nízký	vysoký	nízký	vysoký
místo	relativně centralizovaný; celostátní	relativně centralizovaný	nejvíce centralizovaný	nejvíce decentralizovaný
počet členů a/nebo protestujících	vysoký	nízký	nízký	nízký
repertoár jednání	petice; nenásilné demonstrace plus stávky	nenásilné demonstrace; petice plus kulturní strategie	převážně nenásilné demonstrace plus násilné akce	hlavně petice
cíle	státní instituce; soukromé firmy	státní a subnacionální instituce; veřejné mínění a firmy	mezinárodní instituce a instituce jiných států; veřejné mínění; jiní aktéři	národní a subnacionální instituce
požadavky	materialistické	postmaterialistické	národní bezpečnost; proti ideologickým oponentům	velmi různorodé

Na počátku devadesátých let byla výkonná moc českého státu komunikací s reprezentanty starých advokačních organizací, zejména s odbory, velmi otevřena. Někdo dokonce tvrdí, že díky

tomuto sociálnímu dialogu, který sestával z konzultací v rámci tripartitní struktury, se Česká republika dokázala vyhnout určitým transformačním excesům, které zasáhly některé jiné postkomunistické země (Stark a Bruszt, 1998). Konzultace s odbory a svazy zaměstnavatelů úspěšně probíhaly během celého období první Klausovy vlády (1992–1996). Tento korporativní mechanismus byl narušen až v polovině devadesátých let (Bruszt, 2000). V roce 1998 v souvislosti s příchodem sociálních demokratů k moci pak získaly odbory větší vliv než kdykoli předtím (Hála et al., 2002; Mansfeldová 2005).

Nový aktivismus: Vybrané sektory

Analýza protestních událostí nám sice poskytuje některé informace týkající se naší hlavní závislé proměnné, tj. *nového transakčního aktivismu*, ty je však nutno doplnit dalšími daty o tom, jak tyto nové aktivisté navzájem spolupracovali a zda byli součástí politického procesu. Vykazují noví aktivisté transakční schopnost rovněž z hlediska dvou zbývajících indikátorů? Abychom předložili informace o těchto indikátorech, ve zbytku této části se zaměříme na *čtyři sektory nového politického aktivismu*: na skupiny hnutí environmentálního, lidskoprávního a hnutí za práva žen jakožto příklady transakčních aktivistů a na anarchisty jakožto zástupce radikálního modu aktivismu.

Tyto čtyři sektory aktivismu, pokud jde o jejich schopnost spolupracovat a získat přístup do politického procesu, se velmi liší. Zatímco environmentalisté a skupiny bojující za lidská práva úspěšně rozvíjeli svou transakční schopnost od počátku devadesátých let, i když v polovině této dekády nebyli začleněni do politického procesu, skupiny hájící ženská práva v devadesátých letech tuto kapacitu nebyly schopny rozvinout a dokázaly zlepšit své postavení až ke konci desetiletí. Anarchisté nerozvinuli ani mobilizační, ani transakční schopnost.

Environmentalisté a skupiny hájící lidská práva

Kvantitativní data dokazují, že environmentální aktivisté jsou nejviditelnějšími a nejaktivnějšími neparlamentními politickými

aktéry v České republice. V tomto směru potvrzuje naše analýza výsledky jiných kvalitativních studií o politickém aktivismu v České republice po roce 1989 (Fagin a Jehlička, 1998; Fagin, 2000; Jehlička, 2001; Fagin a Jehlička, 2003; Fagin, 2004, 2005; Davis, 2004; Jehlička et al., 2005). I když environmentalisté nebyli schopni mobilizovat masy, jejich organizace se ve zkoumaném období v české politice viditelně angažovaly. První oficiální environmentální organizace vznikla už na konci šedesátých let 20. století; v sedmdesátých letech pak následovaly další ochránářské organizace. Přestože to byly oficiálně ustavené organizace působící pod dohledem režimu, v osmdesátých letech některé z nich začaly poskytovat platformu pro nezávislejší formy environmentálního aktivismu (Jehlička, 2001). Problematiku zhoršování životního prostředí zároveň přijímali za svou protirežimní aktivisté bojující za lidská práva, kteří jí přikládali význam ještě po konci komunistického režimu (viz rovněž níže). Po roce 1989 začaly vznikat nové environmentální organizace a platformy, které přijímaly explicitní politickou agendu a začaly působit jako obhájci opatření v oblasti ochrany životního prostředí (Fagin a Jehlička, 1998; Fagin, 2000; Jehlička, 2001; Fagin a Jehlička, 2003; Davis, 2004). Právě na tyto organizace se zaměřuje naše analýza.

Přestože organizace bojující za lidská práva byly mnohem méně viditelné, přinejmenším podle výsledků analýzy protestních událostí po roce 1993, hrály ve skutečnosti v české politice důležitou roli. Existence skupin hájících lidská práva sahá zpět do předchozího režimu, kdy začaly vznikat v sedmdesátých letech jako ohniska antikomunistického odporu. Nejdůležitější platformou disidentského aktivismu spojeného s lidskými právy před rokem 1989 byla Charta 77 (Šilhánová, 2004). Na začátku devadesátých let se z dřívějších lidskoprávních aktivistů stali klíčoví političtí aktéři, kteří tvořili jednu z důležitých základů pro rekrutaci politické elity nového režimu, přinejmenším v počáteční fázi jeho vývoje (Frič, 2001). Zatímco na začátku devadesátých let ovládali oblast aktivismu spojeného s lidskými právy dřívější disidenti, od konce první postkomunistické dekády se situace změnila a vznikla celá řada nových organizací s programem obhajoby lidských práv (Baršová, 2004; viz také níže).

Pokud jde o začlenění do domácího politického procesu, české environmentální a lidskoprávní advokační organizace v období